

УДК 351:331.522.4

DOI: 10.25140/2411-5215-2020-1(21)-38-45

Інна Хоменко, Людмила Волинець, Анна Чубикіна

СТРАТЕГІЧНІ ЗАСАДИ ІНВЕСТИВАННЯ В ЛЮДСЬКИЙ КАПІТАЛ ДЛЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ

Інна Хоменко, Людмила Волинець, Анна Чубикіна

СТРАТЕГИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ ИНВЕСТИРОВАНИЯ В ЧЕЛОВЕЧЕСКИЙ КАПИТАЛ ДЛЯ ОБЕСПЕЧЕНИЯ РАЗВИТИЯ НАЦИОНАЛЬНОЙ ЭКОНОМИКИ УКРАИНЫ

Inna Khomenko, Lyudmila Volynets, Anna Chubikina

STRATEGIC PRINCIPLES OF INVESTING IN HUMAN CAPITAL TO ENSURE THE DEVELOPMENT OF THE NATIONAL ECONOMY OF UKRAINE

У статті визначено сутність людського капіталу, що характеризується розробленим ПРООН Індексом людського розвитку (ІЛР) та відображає розвиток людства, комбінуючи в одному показнику інформацію про здоров'я, освіту й доходи людей. Цей показник тривалий час є бездоганим інструментом порівняння і базою національних пріоритетів. Окреслено важливість інвестування в людський капітал на всіх рівнях у сучасних умовах. Розкрито значення людського капіталу, окреслено значущість оцінки людського розвитку для національної економіки. Проаналізовано індекс людського розвитку та позиції України у світовому рейтингу. Зростаюча актуальність інвестування в людський капітал є ключовою цінністю сучасного суспільства, а також одним із базових чинників економічного зростання. Саме тому постає необхідність дослідження питань, пов'язаних із формуванням і розвитком людського капіталу, його впливом на економічне зростання національної економіки, важливість інвестицій у людський капітал набуває особливої актуальності. Оцінено вплив вірусу COVID-19 на індекс людського розвитку.

Ключові слова: людський капітал; інвестиції; індекс людського розвитку; національна економіка; рейтинг; освіта; вірус COVID-19.

Рис.: 2. Табл.: 3. Бібл.: 11.

В статье определена сущность человеческого капитала, характеризуется разработанным ПРООН Индексом человеческого развития (ИЧР) и отражает развитие человечества, комбинируя в одном показателе информацию о здоровье, образовании и доходах людей. Этот показатель долгое время является безупречным инструментом сравнения и базой национальных приоритетов. Определена важность инвестирования в человеческий капитал на всех уровнях в современных условиях. Раскрыто значение человеческого капитала, определены значимость оценки человеческого развития для национальной экономики. Проанализированы индекс человеческого развития и позиции Украины в мировом рейтинге. Растущая актуальность инвестирования в человеческий капитал является ключевой ценностью современного общества, а также одним из базовых факторов экономического роста. Именно поэтому возникает необходимость исследования вопросов, связанных с формированием и развитием человеческого капитала, его влияние на экономический рост национальной экономики, важность инвестиций в человеческий капитал приобретает особую актуальность. Оценено влияние вируса COVID-19 на индекс человеческого развития.

Ключевые слова: человеческий капитал; инвестиции; индекс человеческого развития; национальная экономика; рейтинг; образование; вирус COVID-19.

Рис.: 2. Табл.: 3. Библ.: 11.

The article identifies the essence of human capital, which is characterized by the UNDP Human Development Index (HDI) and reflects the development of mankind, combining in one indicator information about health, education and income. This indicator has long been an impeccable tool for comparison and a basis for national priorities. Outlines the importance of investing in human capital at all levels in modern conditions. The importance of human capital revealed, the importance of human development assessment for the national economy outlined. The index of human development and Ukraine's position in the world ranking analyzed. The growing relevance of investing in human capital is a key value of modern society, as well as one of the basic factors of economic growth. That is why there is a need to study issues related to the formation and development of human capital, its impact on economic growth of the national economy, the importance of investing in human capital becomes especially relevant. The effect of COVID-19 virus on the human development index was assessed.

Keywords: human capital; investment; human development index; national economy; rating; education; COVID-19 virus.

Fig.: 2. Table: 3. References: 11.

JEL Classification: H11

Постановка проблеми. Серед постійних та численних соціально-економічних подій, безперестанного розвитку суспільства людина постає головним генератором відтворення ідей, ведення господарської діяльності та особистістю, яка постійно чогось прагне, досягаючи своїх цілей. Людський капітал є ключовою цінністю сучасного су-

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

пільства, а також одним із базових чинників економічного зростання. А тому дослідження питань, пов'язаних із формуванням і розвитком людського капіталу, його впливом на економічне зростання національної економіки, важливість інвестицій у людський капітал набуває особливої актуальності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання людського розвитку завжди було актуальним. Тему людського капіталу розкривали класики економічної теорії: К. Маркс, А. Сміт, Д. Рікардо, В. Петті. Крім того, тема людського капіталу розкривається в працях вітчизняних та закордонних науковців, таких як В. Марцинкевич, О. Грішнова, Ж. Дерій, А. Колот, О. Гізело, Д. Богиня, С. Мочерний та інших.

Метою статті є висвітлення сутності людського капіталу, окреслення важливості інвестування в людський капітал на всіх його рівнях, оцінка людського розвитку для національної економіки, дослідження індексу людського розвитку та позиції України у світовому рейтингу.

Виклад основного матеріалу. Згідно з основними положеннями економічної теорії, людським капіталом вважають сукупність розумових, фізичних, інтелектуальних здібностей, що наявне в кожного, здатність людини до навчання та трудової діяльності. Іноді поняття людського капіталу порівнюють із трудовим потенціалом. Це зовсім дві різні самостійні економічні категорії, які є незалежними і не є тотожними [10].

Під трудовим потенціалом розуміється рівень професійного та інтелектуального розвитку, працездатності, відповідності складності поставленого завдання вимогам виробничого середовища.

Сукупність знань, умінь, навичок, досвіду може перетворитися в капітал лише тоді, коли людина починає їх застосовувати на практиці, тобто у своїй трудовій діяльності, та отримувати дохід. У свою чергу, використання капіталу (визнання знань капіталом) стає конкурентоспроможним тому, що створив дохід своєму носію, прибуток роботодавцю. При цьому сам об'єкт капіталовкладень рекомендує себе з позиції цінного працівника.

Державне регулювання економіки охоплює категорію людського капіталу та переймається його проблемами. Більш цілісне уявлення щодо формування та оцінювання людського капіталу надає сукупність теоретичного погляду та економіки праці. Безперервні вкладення в людський капітал, різні дослідження та впровадження заходів цього напрямку здатні підвищити рівень життя та якість життя населення, збільшити доходи суб'єктів господарювання та національний дохід.

Еволюційно людський капітал впливає на рівень та якість життя. На всіх етапах людського розвитку людина навчається, акумулює знання поступово покращуючи рівень життя. Підвищуючи свої доходи, як у окремих домогосподарств, так і у підприємців з'являється можливість інвестувати в освіту та кваліфікаційну підготовку, тобто накопичувати капітал. Акумуляція знань у формі капіталу сприяє зростанню темпів рівня життя, тут має місце оцінка якості життя. А. Чухно довів, що країни, які здійснювали значні інвестиції в розвиток людини, освіту, досягли суттєвих результатів в економіці країни й покращенні якості життя [6].

На сьогодні відсутнє чітке значення людського капіталу. Наприклад, К. Макконнелл вважає, що інвестиції в людину – це витрати, що призводять до зростання продуктивності праці працівників та, як наслідок, ці витрати перебиваються більшим притоком доходів. В. Кавецький пояснює, що вкладення в людину збільшать національний дохід та дохід підприємства. Отже, на нашу думку, інвестиціями в людський капітал є вкладення в розумові, фізичні та інтелектуальні здібності, які в майбутньому забезпечать економічною вигодою суб'єкта господарювання [1].

Нині надається більша перевага інвестуванню в людський капітал, ніж традиційному інвестуванню. Вкладення в людину мають довготривалу та накопичувальну перспективу. Для суб'єктів господарювання такі інвестиції призведуть до підвищення продуктивності праці та збільшення доходів. Позитивний ефект спостерігається також для держави та особисто суб'єкту інвестування. Рівні інвестування наведені в табл. 1.

Таблиця 1

Рівні інвестування в людський капітал

Рівень	Характеристика
Індивідуальний	Інвестиції в освіту, самоосвіту, здоров'я, страхування, житлове забезпечення, спортивне виховання, пошук роботи
Мікрорівень	Інвестиції підприємства в підвищення кваліфікації та перепідготовку, медичне та соціальне страхування працівників, охорону здоров'я та праці;
Макрорівень	- Державні інвестиції в охорону здоров'я, освіту, соціальне страхування, забезпечення зайнятості; - Інвестиції недержавних установ в соціальні програми, оздоровчі, освітні послуги; - Міжнародні організації/фонди/інвестори здійснюють витрати на технічну допомогу, фінансування проектів, створення нових робочих місць

Джерело: складено авторами за матеріалами [1].

До активів людського капіталу належать знання (загальна та професійна освіта), здоров'я, володіння значущою інформацією та діловими рисами. Серед останніх найбільше виділяють мобільність, тобто здатність збирати, аналізувати й використовувати дані, стабільність та здатність до швидкого пристосування.

Безумовно, інвестиції в людський капітал мають певні особливості. Зокрема, віддача від інвестицій залежить від працездатного віку; у процесі використання людському капіталу характерне не лише зношення, а й накопичення знань та досвіду; інвестиційний період для людського капіталу довший порівняно з фізичними інвестиціями; віддача від інвестицій безпосередньо залежить від її носія [5].

Витрати на інвестування людського капіталу поділяються на витрати на навчання, охорону здоров'я та мобільність. Безсумнівно, інвестор зацікавлений у кваліфікованому персоналі, який розуміється на справі, яку він робить, та виконує її швидко з пристосуванням до всіх умов. З'являється і третя сторона, яка хоче отримувати професійну допомогу, послугу чи якісний товар, тобто споживач [6].

Оскільки цьому різновиду інвестування приділяється відповідна увага, то воно підлягає оцінюванню. Оцінку рівня людського капіталу характеризує Індекс людського розвитку. Це показник, який розраховується щорічно для окремої країни, беручи за основу рівні життя, грамотності та довголіття. Фундаментальними показниками такого для розрахунку індексу є:

- ВВП на душу населення;
- середні тривалість життя;
- тривалість навчання.

Додатково враховують показники здоров'я, культурного розвитку та соціальної захищеності, охорону довкілля тощо (табл. 2). Рейтинг країн за індексом людського розвитку складається Програмою розвитку ООН (ПРООН) та результати публікуються в Доповіді про стан людського розвитку з аналітичними записками за країнами, які там представлені [7].

Таблиця 2

Динаміка показників протягом 2015–2018 рр.

Рік	ВВП на душу населення (дол. США)	Середня очікувана тривалість життя (років)	Очікувана кількість років навчання	Чисельність наявного населення (млн осіб)
2015	7,373	71,5	14,9	42,9
2016	7,601	71,7	15,1	42,8
2017	7,670	71,8	15,1	42,6
2018	7,994	72,0	15,1	42,4

Джерело: складено авторами за матеріалами [2; 7].

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

На період 2015–2018 років спостерігається скорочення чисельності населення на 500 тис. осіб, яке спричинене перевищенням смертності над народжуваністю, трудовою міграцією та погіршенням стану здоров'я громадян. Найявна позитивна тенденція зростання ВВП на душу населення майже на 8 %. Середня очікувана тривалість життя також зросла з 71,5 до 72 років, що теж позитивно впливає на показник людського розвитку. Однак треба зазначити, що середня тривалість життя чоловіків і жінок різна (зазвичай у жінок тривалість життя довша). Кількість років, які людина витрачає на освіту, протягом 2016-2018 років становила 15.1. Динаміку чисельності осіб, які навчалися в закладах освіти можна спостерігати в табл. 3.

Таблиця 3

Кількість осіб, які навчалися в закладах освіти станом на початок року, тис. осіб

Рік	Усього	У закладах загальної середньої освіти	У закладах професійної освіти	У закладах вищої освіти
2015/16	5692	3783	304	1 605
2016/17	5718	3846	286	1 586
2017/18	5730	3922	269	1 539
2018/19	5819	4042	255	1 522

Джерело: складено авторами за матеріалами [2].

Отже, загалом спостерігається позитивне зрушення в чисельності осіб у закладах освіти на 127 тис. осіб, або майже на 2 %. У розрізі відбувався приріст осіб у закладах загальної середньої освіти на 259 тис. осіб порівняно з 2015 роком. Проте спостерігається спад чисельності осіб у закладах професійної освіти на початок 2018 р. – у порівнянні з попереднім скоротилося на 14 тис. осіб, а у 2015 році на 49 тис. осіб. У закладах вищої освіти теж спостерігається скорочення чисельності осіб у період 2015-2018 років з 1605 до 1522 тис. осіб, тобто майже на 5 %. Можна зробити висновок, що чисельність осіб у закладах вищої освіти йде на спад із кожним роком.

Серед основних зведених індексів людського розвитку: індекс людського розвитку (ІЛР), ІЛР з урахуванням соціально-економічної нерівності (ІЛРН), індекс гендерного розвитку (ІГР), індекс гендерної нерівності (ІГН) та індекс багатомірної бідності (ІББ), значення окремих з яких щодо України вище світових (рис. 1).

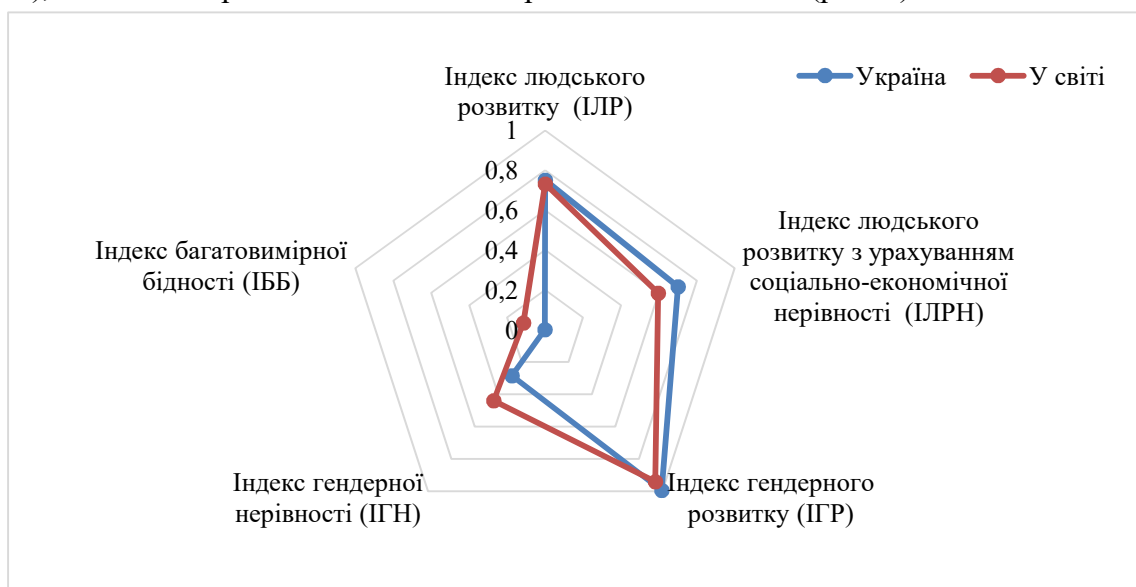

Рис. 1. Основні зведені індекси людського розвитку

Джерело: складено авторами за матеріалами [7].

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

Протягом останніх років спостерігається динаміка розвитку людського потенціалу, але залишається багато проблем, особливо в країнах, що розвиваються. Майже чверть дітей молодшого віку відчувають затримки в зрості (маючи низький для свого віку зріст – показник ризику розвитку фізичних недоліків або когнітивних розладів). Багато країн переживають кризу системи освіти, що стримує їхній економічний розвиток. Згідно з наявними даними, у деяких країнах діти на п'ять років відстають за обсягом отриманих знань від своїх однолітків з інших країн, які відвідують школу таку ж кількість років. Половина людей у світі не має доступу до базових послуг охорони здоров'я, при цьому щороку багато з них живуть на межі бідності та вимушені оплачувати витрати на медичні послуги за свій рахунок. У найбідніших країнах світу четверо з п'яти осіб живуть в умовах бідності та не охоплені системою соціального захисту, що робить їх дуже вразливими. Понад 300 000 дітей щорічно вмирають від діареї через відсутність чистої питної води та належних санітарно-гігієнічних умов.

До першої п'ятірки країн згідно з глобальним рейтингом за ІЛР входять: Норвегія (0,953), Швейцарія (0,944), Австралія (0,939), Ірландія (0,938) і Німеччина (0,936). Найнижчі значення показника у: Бурунді (0,417), Чаді (0,404), Південному Судані (0,388), Центральноафриканській Республіці (0,367) і Нігерії (0,354). Позиція України в Індексі людського розвитку є відносно стабільною. У 2018 році порівняно з 2015-им зросла з 0,742 до 0,75, тобто майже на 1 %, та належить до категорії високого індексу людського розвитку (рис. 2).

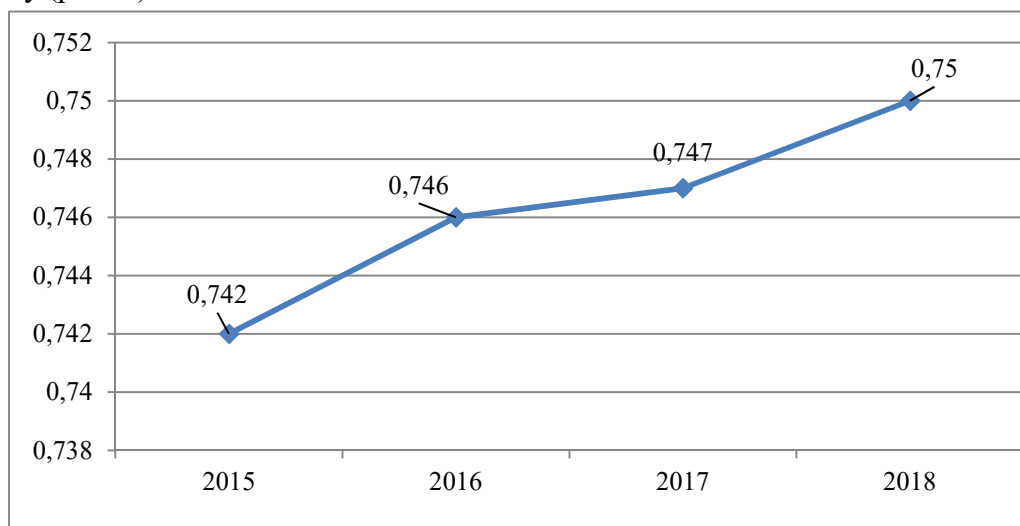

Рис. 2. Значення індексу людського розвитку в Україні за період 2015–2018 рр. за даними ПРООН

Джерело: складено авторами за матеріалами [7].

Оцінюючи людський розвиток, звертають увагу не тільки на сам показник індексу, а й на позицію країни в рейтингу. Протягом періоду спостерігається зниження позиції України в рейтингу: зокрема, у 2015 році вона посідала 81-е місце з 188 країн світу, у 2016-му – 84-е місце, у 2018-му – 88-е місце з 189 наявних.

У Доповіді про стан людського розвитку – 2019 звертається увага на політичний вплив на еволюцію розвитку та створення сприятливого клімату для формування напрямів розвитку. Слід зазначити, що політичні дії вирішують питання нерівності в людському розвитку. Під нерівністю розуміється відмінності в доходах та добробуті населення, політичних правах та свободах. Нерівність може спричинити послабленню соціальної згуртованості, довірі громадян до правлячої верхівки. Такий дисонанс заважає особистості повністю розкривати свій потенціал. Ця нерівність може впливати на економічні

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

процеси, зокрема кризові явища, екологічні катастрофи. Тобто пріоритетність людського розвитку дасть змогу подолати цю соціальну нерівність. У свою чергу, у доповіді робиться акцент на тому, що українцям необхідно виявляти причини нерівності та негайно діяти, адже на початку виявлення проблеми, вирішувати її простіше [7].

Суттєвий вплив на розвиток людського потенціалу здійснив вірус COVID-19, що вплинув на охорону здоров'я, освіту та рівень доходів. Соціальна дистанція та обмеження підприємницької діяльності спричинили скорочення робочих місць, що за підрахунками Міжнародна організація праці у II кварталі 2020 року еквівалентно 195 мільйонів робочих годин [11]. Загальна кількість людських втрат через пандемію COVID-19 перевищила 500 000 осіб, а глобальні показники доходів на душу населення в цьому році, як прогнозується, скоротяться на 4 %.

За оцінками ПРООН, у зв'язку із закриттям шкіл чисельність дітей, що не змогли долучитися до дистанційного навчання, тобто відсоток дітей молодшого шкільного віку, розрахований таким чином, щоб врахувати учнів, які не мають належного доступу до Інтернету, свідчить про те, що 60 % дітей не отримують освіти (показник на рівні 1980-х років).

Висновки і пропозиції. Людський капітал на сьогоднішній день є цінним ресурсом суспільства, тому вкладення коштів – можливість розвивати людський потенціал.

Інвестиції в людський капітал – процес фінансування в інтелектуальні та фізичні здібності людини, що сприятиме отриманню матеріальних та нематеріальних вигід безпосередньо для самої особи, для підприємства, країни тощо.

Глибока криза щодо можливостей людей і вибору виникає з нерівності в доходах, а також в освіті, здоров'я, правах, доступі до технологій і непередбачуваних обставинах. Розрив у показниках людського розвитку зумовлене нерівністю можливостей доступу до навчання, медичного обслуговування, зайнятості, фінансових і природних ресурсів, визначається гендерною належністю, диспропорціями в доходах і країною проживання. Нерівномірність розвитку підсилює екстремізм і нівелює спроби щодо забезпечення інклюзивного та сталого розвитку, а також усі процеси у сфері людського розвитку. Розвиток нації можна наскрізь побачити у вигляді індексу людського розвитку, який базується на показниках ВВП на душу населення, середні тривалості життя та тривалості навчання. Враховуючи вищезазначене, органам державної влади України слід посприяти модернізації у сферах освіти, здоров'я, працевлаштування, забезпечити підтримку молодим спеціалістам, створити мотиваційні проекти для роботодавців та працівників.

Нині головним інвестором для українців виступає держава. Передусім вона має забезпечити своїх громадян мінімальною заробітною платою, доступною освітою, соціальними гарантіями, оздоровчими та навчальними закладами, підтримкою малого та середнього бізнесу тощо. Мотивація підштовхне до безперестанного навчання та практичних навичок, піклування про власне здоров'я та культурний розвиток. Таке заохочення може бути у вигляді збільшення доходів населення, реформування у сфері здобуття освіти в закладах вищої освіти, створення заходів щодо оздоровлення українців, зокрема, наприклад, відкриття нових центрів реабілітації, забезпечення лікарень якісним та необхідним обладнанням, будівництво медичних закладів санаторного типу тощо.

Окрему увагу треба приділяти молоді, адже на сьогодні вона здатна під впливом різних чинників емігрувати за кордон. Для цього держава має надавати більше робочих місць, допомагати молодим сім'ям та створити додаткові умови для реалізації себе як особистості. З боку роботодавця необхідно будувати довірливі, міцні відносини в колективі, працювати над підняттям командного духу, сприяти професіональному зростанню працівника та накопиченню досвіду.

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

В Україні є всі можливості для створення сильного інтелектуального людського капіталу, наявні перспективи для підвищення конкурентоздатності, щоб займати вищі позиції в світових рейтингах.

Список використаних джерел

1. Брицька І., Іванюк Л. Особливості інвестування в людський капітал. URL: <http://conference.spkneu.org/2012/12/brytska-ivanuk>.
2. Державна служба статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua>.
3. Дерій Ж. В., Скиба С. А. Вплив механізмів державного регулювання на процеси функціонування людського потенціалу. *Проблеми і перспективи економіки та управління*. 2016. № 1 (5). С. 18–30.
4. Дерій Ж. В., Скиба С. А. Формування ринку праці на основі розвитку людського потенціалу. *Проблеми і перспективи економіки та управління*. 2015. № 2 (2). С. 9–17.
5. Луценко Г. Інвестиції в людський капітал та їх особливості. URL: <http://oldconf.neasmo.org.ua/node/1211>.
6. Мельничук Д. П. Людський капітал: пріоритети модернізації суспільства у контексті поліпшення якості життя населення : монографія. Житомир : Полісся, 2015. 564 с.
7. Програма розвитку ООН: Доповідь про людський розвиток 2019. URL: [http://www.un.org.ua/images/documents/4792/Ukraine%20\(ukr\).pdf](http://www.un.org.ua/images/documents/4792/Ukraine%20(ukr).pdf).
8. Хоменко І. О. Трудовий потенціал транспортних підприємств. Вісник Чернігівського державного технологічного університету. 2009. № 38. С. 308–314.
9. Чекан І. А. Інвестиції в людський капітал та їх ефективність. *Формування ринкових відносин в Україні*. 2009. № 9. С. 152–154.
10. Чухно А. А., Юхименко П. І., Леоненко П. М. Сучасні економічні теорії : підручник. Київ : Знання, 2007. 878 с.
11. COVID-19 and human development: assessing the crisis, envisioning the recovery. URL: http://hdr.undp.org/sites/default/files/covid-19_and_human_development_0.pdf.

References

1. Brytska, I., Ivaniuk, L. (2012). *Osoblyvosti investuvannia v liudskyy kapital [Features of investing in human capital]*. Retrieved from <http://conference.spkneu.org/2012/12/brytska-ivanuk>.
2. Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy [State Statistics Service of Ukraine]. Retrieved from <http://www.ukrstat.gov.ua>.
3. Derii, Zh. V., Skyba, S. A. (2016). Vplyv mekhanizmiv derzhavnoho rehuliuвання na protsesy funktsionuvannia liudskoho potentsialu [Influence of the mechanisms of state regulation on the process of functioning of human potential]. *Problemy i perspektyvy ekonomiky ta upravlinnia – Problems and prospects of economics and management*, 1 (5), 18–30 [in Ukrainian].
4. Derii, Zh. V., Skyba, S. A. (2015). Formuvannia rynku pratsi na osnovi rozvytku liudskoho potentsialu [The formation of the labor market on the basis of human potential development]. *Problemy i perspektyvy ekonomiky ta upravlinnia – Problems and prospects of economics and management*, 2 (2), 9–17 [in Ukrainian].
5. Lutsenko, H. (n.d.). *Investytsii v liudskyy kapital ta yikh osoblyvosti [Investments in human capital and their features]*. Retrieved from <http://oldconf.neasmo.org.ua/node/1211>.
6. Melnychuk, D. P. (2015). *Liudskyy kapital: priorytety modernizatsii suspilstva u konteksti polipshennia yakosti zhyttia naseleння [Human capital: priorities of modernization of society in the context of improving the quality of life]*. Zhytomyr: Polissia [in Ukrainian].
7. *Prohrama rozvytku OON: Dopovid pro liudskyy rozvytok 2019 [UNDP: Human Development Report 2019]*. (2019). Retrieved from [http://www.un.org.ua/images/documents/4792/Ukraine%20\(ukr\).pdf](http://www.un.org.ua/images/documents/4792/Ukraine%20(ukr).pdf).
8. Khomenko, I. O. (2009). Trudovy potentsial transportnykh pidpriemstv [Labor potential of transport enterprises]. *Visnyk Chernihivskoho derzhavnoho tekhnolohichnoho universytetu – Bulletin of Chernihiv State Technological University*, 38, 308–314 [in Ukrainian].

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

9. Chekan, I. A. (2009). Investytsii v liudskiy kapital ta yikh efektyvnist [Investments in human capital and their efficiency]. *Formuvannia rynkovykh vidnosyn v Ukraini – Formation of market relations in Ukraine*, 9, 152–154 [in Ukrainian].

10. Chukhno, A. A., Yukhymenko, P. I., Leonenko, P. M. (2007). Suchasni ekonomichni teorii [Modern economic theories]. Kyiv: Znannia [in Ukrainian].

11. COVID-19 and human development: assessing the crisis, envisioning the recovery (n.d.). Retrieved from http://hdr.undp.org/sites/default/files/covid-19_and_human_development_0.pdf.

Хоменко Інна Олександрівна – доктор економічних наук, професор, професор кафедри теоретичної та прикладної економіки, Чернігівський національний технологічний університет (вул. Шевченка, 95, м. Чернігів, 14035, Україна).

Хоменко Інна Александровна – доктор экономических наук, профессор, профессор кафедры теоретической и прикладной экономики, Черниговский национальный технологический университет (ул. Шевченко, 95, г. Чернигов, 14035, Украина).

Khomenko Inna – Doctor of Economics, Professor, Professor of Theoretical and Applied Economics, Chernihiv National University of Technology (95 Shevchenka Str., 14035 Chernihiv, Ukraine).

E-mail: innakhomenko28@gmail.com

Волинець Людмила Миколаївна – кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри теоретичної та прикладної економіки, Чернігівський національний технологічний університет (вул. Шевченка, 95, м. Чернігів, 14035, Україна).

Вольнец Людмила Николаевна – кандидат экономических наук, доцент, доцент кафедры теоретической и прикладной экономики, Черниговский национальный технологический университет (ул. Шевченко, 95, г. Чернигов, 14035, Украина).

Volynets Lyudmyla – PhD in Economics, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Theoretical and Applied Economics, Chernihiv National University of Technology (95 Shevchenka Str., 14035 Chernihiv, Ukraine).

Чубикіна Анна Олександрівна – здобувачка вищої освіти, Чернігівський національний технологічний університет Чернігівський національний технологічний університет (вул. Шевченка, 95, м. Чернігів, 14035, Україна).

Чубыкина Анна Александровна – соискательница высшего образования, Черниговский национальный технологический университет (ул. Шевченко, 95, г. Чернигов, 14035, Украина).

Chubyckina Anna – Applicant for higher education, Chernihiv National University of Technology (95 Shevchenka Str., 14035 Chernihiv, Ukraine).

E-mail: annachubyckina@gmail.com